

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Organizowanie intencjonalnych środowisk wychowawczych a aktywizowanie społeczności lokalnej

Author: Elżbieta Górnikowska-Zwolak

Citation style: Górnikowska-Zwolak Elżbieta. (1987). Organizowanie intencjonalnych środowisk wychowawczych a aktywizowanie społeczności lokalnej. W: A. Radzewicz-Winnicki (red.), "Pedagogika społeczna w perspektywie przemian gospodarczych" (S. 33-47). Katowice : Uniwersytet Śląski

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ORGANIZOWANIE INTENCJONALNYCH ŚRODOWISK WYCHOWAWCZYCH A AKTYWIZOWANIE SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ

Istniejąca sytuacja społeczna wyznacza problematykę badań między innymi poprzez sam wpływ na określone postrzeganie pewnych problemów¹ — pisze Stefan Nowak. Wśród pedagogów coraz częściej pojawiają się opinie, że przemiany gospodarcze, jakie dokonują się w naszym kraju od początku bieżącej dekady, tworzą nową sytuację dla nauk o wychowaniu. Dostrzeżono, że między wytworami systemu oświaty a potrzebami społecznymi zarysowała się istotna sprzeczność². Istnieje zatem pilna konieczność ponownego rozważenia dotychczasowego dorobku nauk społecznych, w tym i pedagogiki społecznej, w celu dokonania pewnych przewartościowań, określenia czy przeorientowania zakresu i zadań tej dyscypliny odpowiednio do rzeczywistych potrzeb.

Refleksja nad dotychczasowymi dokonaniem pedagogiki społecznej ukierunkowana obranym przeze mnie tematem — organizowania środowisk wychowawczych — prowadzi do pewnych wniosków. Widoczny jest, jak dotąd, brak próby tworzenia spójnych, całościowych teorii usuwania wielkich społecznych kryzysów, na co szczególnie zwraca uwagę T. Pilch³. Równocześnie istnieje wiele perfekcjonistycznych rozwiązań cząstkowych, jak chociażby „pedagogika podwórkowa”, która w ujęciu I. Chmicińskiej, J. Strzałkowskiego czy T. Pudelki odgrywa

¹ S. Nowak: *Metodologia badań socjologicznych*. Warszawa 1970, s. 218.

² A. Radziejewicz-Winnicki: *Reforma świadomości*. „Życie Gospodarcze”, 1984, nr 40.

³ T. Pilch: *Pedagogika społeczna. Istota i zadania*. W: „Studia Pedagogiczne”. T. 46: *Pedagogika społeczna — poszukiwania i rozstrzygnięcia*. Red. T. Pilch, B. Smolińska-Theiss. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1984, s. 61.

istotną rolę w organizowaniu środowiska wychowawczego na zamierzonym odcinku.

Właściwością pedagogiki społecznej jest koncentrowanie się jej przedstawicieli głównie na badaniach instytucji (z punktu widzenia przedmiotu badań) oraz ograniczenie się do prac opisowych (z punktu widzenia założeń metodologicznych)⁴. Jest to niewątpliwie istotne jej ograniczenie.

Na rozwoju tej dyscypliny zaciążyła dominacja metod i technik rozwiązań praktycznych nad wyraźnie uświadomionymi celami przebudowy społecznej⁵. Na podstawie poczynionych uwag należałoby sformułować w tym miejscu kilka postulatów. Oto one:

- rozszerzenie zasięgu badawczego przede wszystkim na zjawiska i procesy;
- zmiana celów badawczych z deskryptywnych na eksploracyjne i normatywne, budowanie pewnej wizji społecznej;
- rozszerzenie horyzontów myślowych i praktyki pedagogiki społecznej na pojęcie społeczeństwa globalnego, a nie zawężanie wyłącznie do struktur i procesów indywidualistycznych;
- odrzucenie ograniczeń narzucanych przez konwencjonalne granice dyscyplin naukowych — zadania pedagogiki społecznej wydają się uniwersalne, podobnie jak istota ludzkiego, społecznego życia⁶.

W prezentowanym artykule stawiam sobie za cel podjęcie fundamentalnego problemu z zakresu pedagogiki społecznej — organizowania intencjonalnych środowisk wychowawczych w powiązaniu z jednym z podstawowych zagadnień socjologii wsi i miasta — aktywizacją i rozwojem społeczności lokalnej. Koncepcja łącznego potraktowania obu tych zagadnień, rozpatrywania ich na jednej płaszczyźnie jest ściśle zamierzona, wychodzi bowiem naprzeciw sformułowanym tytułowo postulatom ogólnym, odnoszącym się do roli i zadań pedagogiki społecznej w perspektywie przemian gospodarczych.

Do tej pory organizowanie intencjonalnych środowisk wychowawczych rozpatrywane było niemal wyłącznie w aspekcie działania instytucji powołanych do realizacji celów wychowania, szczególnie zaś zajmowano się rolą szkoły środowiskowej. Występuje tu wyraźne niebezpieczeństwo przeceniania roli wychowania i możliwości, jakimi dysponuje wychowawca. Pedagogika jako nauka o funkcjonowaniu instytucji wychowania posiada rozwiniętą zarówno teorię, jak i metodykę. Utwierdza to czasami w przekonaniu, iż wiedza o prawidłowościach kierujących działaniem instytucji wychowania intencjonalnego jest całą wiedzą o czynnikach kształtujących człowieka, utrudnia dostrzeganie innych elementów życia

⁴ Ibidem, s. 62.

⁵ Ibidem, s. 63 i nast.

⁶ Ibidem.

społecznego, które na przebieg procesu wychowania mają znaczący wpływ. Aby cele i metody organizowania środowiska wychowawczego były formułowane w sposób prawdziwy, konieczne jest — w teoretycznych i praktycznych rozwiązaniach — uwzględnienie faktu, iż działalność wychowawcza nie jest jedyną działalnością kształtującą obiektywne środowisko jednostki⁷. Dopiero wyciągnięcie z tego stwierdzenia konsekwencji pozwoli na taką modyfikację stosowanych metod, aby w sposób możliwie optymalny osiągnąć wyznaczone cele wychowawcze.

Jakkolwiek w swoich rozważaniach pragnę ograniczyć się do pozaszkolnych środowisk wychowawczych, to i one ujmowane są przede wszystkim przez pryzmat instytucji. Kontakty instytucjonalne są łatwiejsze do zarejestrowania, zresztą współczesna cywilizacja sprzyja powstawaniu coraz gęstszej sieci instytucji społecznych powoływanych do zaspokojenia potrzeb współczesnego człowieka. Jednocześnie jednak obserwujemy zjawisko ucieczki od zorganizowanych form życia społecznego.

Rozbudzanie i rozwijanie aktywności ludzkiej w środowisku stanowi tradycyjną, a równocześnie nadal aktualną, główną ideę wychowawczą pedagogiki społecznej, zwłaszcza w dobie dzisiejszej. W artykule pragnę przedstawić pewną wizję przetwarzania środowiska społecznego w środowisko wychowujące, propozycję działań zmierzających do konstruowania nowej rzeczywistości wychowawczej. Poszukiwanie inspiracji w socjologii dla rozwiązania problemu pedagogicznego nie jest przypadkowe ani bezzasadne. Uzasadnieniem są dokonujące się przemiany gospodarcze, podejmowane w ramach reformy, których konsekwencje należy uwzględnić zarówno przy określaniu celów wychowania, jak i jego metod. Metoda aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej powinna służyć ważnemu społecznie celowi: rozwijaniu „ekonomicznej wyobraźni” społeczeństwa oraz poczucia odpowiedzialności za istniejący porządek rzeczy, zaangażowaniu w podejmowaniu mikro- i makrodecyzji gospodarczych⁸. Tkwi tu ogromna szansa dla pedagogiki i pedagogów, wymagająca jednak nowego spojrzenia na środowisko wychowawcze — nie jako na wyodrębnione układy tworzone dla dzieci i młodzieży przez dorosłych, mobilizowanych w różnoraki sposób i z różną efektywnością, ale postrzegania środowiska wychowawczego jako środowiska lokalnego w którym społeczność, bez zróżnicowania na wiek, jest zaangażowana

⁷ A. Przeclawska: *Organizowanie środowiska kulturalnego człowieka jako przedmiot pedagogiki społecznej — próba systematyzacji zagadnienia*. W: „*Studia Pedagogiczne*”. T. 46: *Pedagogika społeczna...*, s. 53.

⁸ A. Radziejewicz-Winnicki: *Mechanizm rynkowy a socjoekonomiczne i pedagogiczne problemy edukacji w społeczeństwie polskim*. Referat wygłoszony na konferencji poświęconej problemom organizacji i zarządzania szkolnictwem w PRL, która odbyła się w dniach 19—20 IV 1982 w Katowicach.

w działalność gospodarczą, kulturalną i społeczną⁹ — ze względu na widoczne i korzystne dla niej efekty ekonomiczne i pozaekonomiczne, efekty pojawiające się w stosunkowo krótkim czasie od chwili podjęcia działań, bo tylko takie są w stanie wzbudzić zainteresowanie i skłonić do określonych wysiłków. Aktywność społeczności lokalnej tworząca spontanicznie korzystne wychowawcze warunki jest znacząca również ze względu na istotę naszego społecznego życia. Tadeusz Pilch¹⁰ określa ją jako wyrażającą się w istnieniu powszechnego i różnorodnego konfliktu, konfliktu interesów, przekonań i postaw. W konflikt wchodzi grupy, instytucje, jednostki, to zaś kształtuje atmosferę indywidualnego i zbiorowego egoizmu. Również K. Przecławski¹¹ zwraca uwagę na pewnego rodzaju konflikty, które niesie z sobą praca wychowawcza podejmowana w osiedlu oraz życie społeczne, jak chociażby konflikt pomiędzy tendencją do integracji życia społecznego w osiedlu poprzez wzmacnianie stosunków osobistych pomiędzy mieszkańcami a tendencją do izolowania się rodzin i utrzymywania się jedynie stosunków rzeczowych; konflikt pomiędzy tendencją do tworzenia się społeczności osiedlowej, a więc opartej na pewnej tradycji, a tendencją do ucieczki młodych z osiedla i zakładania rodzin w innym mieście¹².

Wydaje się, że w toku aktywizowania i rozwoju społeczności lokalnej istniałyby szanse realizowania podstawowych reguł kształtowania środowiska społecznego człowieka — pewnego rodzaju służby społecznej i poświęcenia dla innych (w toku wspólnej działalności i dla własnego dobra).

Studia nad wymienionymi zagadnieniami utwierdziły mnie w prze-

* Pożądany sposób widzenia prezentuje np. O. Czerniawska, która zwraca uwagę, że w poradnictwie kulturalno-oświatowym można wykorzystać elementy metody organizowania środowiska lokalnego. Autorka w poradni upatruje placówkę, dynamizującą środowisko lokalne w dążeniach do stworzenia społeczności wychowującej. Por. O. Czerniawska: *Poradnictwo jako wzmacnianie środowiska wychowawczego*. Warszawa 1977, s. 101, 152, 168.

Naprzeciw prezentowanym tu postulatom wychodzi również Cz. Maziarz, omawiając kwestie doradztwa rolniczego; widzi je w kategoriach oddziaływania wychowawczego, w którym splatają się elementy nauczania i wychowania dorosłych z procesem podejmowania racjonalnych decyzji gospodarczych. Por. Cz. Maziarz: *Elementy metodyki doradztwa rolnego*. Warszawa 1974, s. 24 i nast.

⁹ T. Pilch: *Pedagogika społeczna. Istota i zadania...*, s. 66.

¹¹ K. Przecławski: *Instytucje wychowania w wielkim mieście*. Warszawa 1971, s. 37.

¹² Zagadnienie wielorakich konfliktów w społeczeństwie polskim, trudności w realizacji pożądanych celów społecznych, a także korzyści płynące z aktywizacji społeczności lokalnej ukazane zostały w artykule E. Górnikowskiej: *Zadania wychowawcze współczesnego społeczeństwa polskiego a aktywizacja społeczności lokalnych*. W: *Paedagogica societatis. Przedmiot, zadania a współczesność*. Red. A. Radziejewicz - Winnicki. Katowice 1985.

konaniu, że problem organizowania środowiska wychowawczego nie występuje w zasadzie w socjologii, z kolei zaś kwestia aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej poruszana jest przez pedagogów jedynie marginalnie. Badanie społeczności lokalnych przez pedagogów, socjologów czy przedstawicieli innych nauk społecznych ma charakter wycinkowy, taki, którym zainteresowana jest wyłącznie dana nauka czy subdyscyplina. Stosunkowo ograniczony zakres dociekań wielu autorów powoduje brak świadomości istnienia rozległych sfer rzeczywistości społecznej, o których mamy bardzo ubogą wiedzę. Taką „białą plamą” w badaniach i teoretycznych rozważaniach pedagogów są w moim przekonaniu procesy zachodzące w toku aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej. Sytuacja taka nie powinna mieć miejsca, zwłaszcza gdy narzucają się pewne fakty, mianowicie: historyczno-społeczne przemiany naszego kraju, wyrażające się m.in. przejściem do typu społeczeństwa otwartego, nie likwidują zbiorowości lokalnych, które w dalszym ciągu są jednym z ważniejszych elementów jego struktury przestrzenno-społecznej. Po wtóre, wyniki współczesnych badań empirycznych wskazują, że społeczności lokalne, ulegając przeobrażeniom strukturalnym i funkcjonalnym, zachowują nadal pewną tożsamość jako specyficzny rodzaj grupy społecznej¹³. Społeczności lokalne i zjawiska w nich występujące powinny zatem znaleźć się w obrębie zainteresowań pedagogów, którzy działają w określonych warunkach rozwoju społecznego i przemian struktury społeczeństwa.

Nie wchodząc w tym miejscu w szczegółowe rozważania nad sposobem definiowania środowiska wychowawczego, na marginesie wypada jedynie zauważyć, że jest to termin, który nie doczekał się jednolitego określenia mimo bogatej w tym zakresie literatury. Proponuje się, aby w niniejszym artykule przyjąć następującą definicję: środowisko wychowawcze jest częścią obiektywnego środowiska społecznego człowieka (wraz z jego podłożem przyrodniczym i kontekstem kulturowym), tworzą je osoby, grupy społeczne i instytucje pełniące zadania wychowawcze (niekoniecznie powołane do tego celu), pobudzające jednostki i grupy dzieci, młodzieży i dorosłych do przyswajania wartości moralnych i zgodnych z nimi zachowań społecznych, odpowiadających ideałowi wychowawczemu społeczeństwa¹⁴.

W świetle teorii środowiska wychowawczego pojęcie wychowania — pojmowane jako funkcja z życia społecznego — ulega zasadniczemu rozszerzeniu i wykracza poza tradycyjnie pojmowany układ instytucji oświatowych i procesów zamykających się w bezpośrednim interperso-

¹³ A. Komendera: *Refleksje nad społecznością lokalną jako socjologiczną kategorią pojęciową*. „Studia Socjologiczne” 1982, nr 1—2.

¹⁴ A. Kamiński: *Środowisko wychowawcze — kłopoty definicyjne*. W: *idem: Studia i szkice pedagogiczne*. Warszawa 1978, s. 79.

nalnym stosunku wychowawczym: wychowawca — wychowanek. Coraz większego znaczenia nabiera koncepcja wychowującego społeczeństwa, według której ostateczne efekty wychowania są wypadkową zarówno celowych i planowych oddziaływań, jak i działalności spontanicznej, naturalnej, która powoduje także określone zmiany w osobowości osób uczestniczących w różnorodnych czynnościach życiowych.

Elementy środowiska nie ukierunkowane wychowawczo postrzegają się jako obszar, który należy, w miarę potrzeby i możliwości, przekształcać w intencjonalną pracę wychowawczą. Proces wychowania w tym ujęciu i jego skutki uwidaczniają się na różnych płaszczynach ludzkiej aktywności (jednostkowej i grupowej). Są to skutki wynikające z wpływów środowiska na człowieka i grupy społeczne oraz z aktywnej lub pasywnej postawy jednostek lub grup wobec konkretnego środowiska, w którym żyją. Zaznaczają się w wyniku oddziaływań różnorodnych „sił społecznych”, dążących do zmian (organizacji) środowiska życia, kompensowania jego braków i zapobiegania powstającym wypaczeniom. Organizowanie, meliorowanie i ulepszanie środowiska winno bowiem odbywać się wspólnie z ludźmi tego środowiska (według Radlińskiej), natomiast zawodowy lub społeczny wychowawca jest tylko pomocnikiem, który występuje przede wszystkim w roli animatora, przodownika i doradcy zespołów ludzkich w wychowaniu środowiskowym. Obecność pedagogów uwidacznia się też w wyniku zbieżności lub rozbieżności między poszczególnymi składnikami środowiska (bliższego i dalszego) a zachowaniem się jednostek lub grup społecznych. Stąd też istotnym problemem badawczym i praktycznym dla pedagogów społecznych staje się proces integrowania rozmaitych wpływów środowiskowych oraz ich wzorowe modelowanie¹⁵.

W świetle tych płaszczyn oddziaływań wychowawczych zastanowienie i niepokój budzi fakt, iż przetransponowanie ogólnych spostrzeżeń na język konkretów oznacza nieodłącznie powrót do zagadnienia funkcjonowania placówek opiekuńczych i kulturalnych, instytucji oświatowych. Poszczególne autorzy, omawiając organizowanie środowiska wychowawczego, znacznie zawężają rozumienie tego terminu, np. R. Wroczyński pisze: „[...] przez organizację środowiska wychowawczego rozumieć będziemy planowe tworzenie systemu urządzeń rekreacyjnych i kreatywnych, zaspokajających potrzeby aktywności młodej generacji”¹⁶. I dalej: „[...] zakreślony schemat idealny ujawnia szereg problemów związanych z organizacją środowiska wychowawczego. Wydaje się, że wiele skomplikowanych problemów wychowawczych szkoły i środowiska można

¹⁵ S. Kawula: *Pedagogika społeczna wśród nauk pedagogicznych*. W: „Studia Pedagogiczne”. T. 46: *Pedagogika społeczna...*, s. 46.

¹⁶ R. Wroczyński: *Pedagogika społeczna*. Warszawa 1974. s. 350.

skutecznie rozwiązywać poprzez odpowiednią koordynację zadań i planów działania placówek wychowania pozaszkolnego z zadaniami wychowawczymi szkół.”¹⁷

Nie mogą również zadowalać proponowane desygnaty pojęcia „organizowanie środowiska wychowawczego”, jeśli zgodnie z tymi propozycjami organizować środowisko wychowawcze, tzn.:

- 1) rozpoznawać potrzeby społeczno-wychowawcze i kulturalne środowiska;
- 2) planowo oddziaływać na nie bodźcami i wpływami zgodnym: z kierunkiem pracy wychowawczej;
- 3) doprowadzić do utworzenia systemu pozytywnej kontroli społecznej;
- 4) planować powstanie urzędzeń rekreacyjnych i ośrodków działania wychowawczego;
- 5) koordynować poczynania wychowawcze wśród dzieci i młodzieży;
- 6) prowadzić pracę opiekuńczo-wychowawczą z dziećmi i młodzieżą rodzin pracujących;
- 7) rozbudowywać instytucje i urządzenia opiekuńcze i inicjować usługi oświatowe dla dorosłych¹⁸.

W przekonaniu moim sugerowane formy działania stanowią ograniczenie tak pod względem liczby, jak i rodzaju czynników zdolnych oddziaływać, w porównaniu z siłami społecznymi, na które powołuje się II. Radlińska, a za nią A. Kamiński. Pominięto tu zwłaszcza siły jednostkowe, jak również nieinstytucjonalne siły zbiorowe. Stanowisko zbliżone do Kamińskiego prezentuje S. Kowalski,¹⁹ który stwierdza: „W kontakt z instytucjami wychowawczymi w określonych środowiskach wchodzi nie tylko instytucje kulturalno-oświatowe oraz instytucje opieki i kontroli społecznej, ale również instytucje produkcji i usług oraz ich reprezentacje administracyjne [...]. W najszerszym ujęciu całe konkretne środowisko globalne, we wszystkich płaszczyznach i ze wszystkimi komponentami stanowi podłoże, na którym przebiega rozwój jednostki, jej uspołecznienie i wychowanie. Socjolog ten mówi nie tylko o zaangażowanych, ale i potencjalnych sojusznikach: składa się przy tym na nie [na środowisko globalne — przyp. E.G.] kompleks potencjalnych bądź zaangażowanych sojuszników zinstytucjonalizowanego systemu wychowania, mniej lub bardziej intensywnie uczestniczących w kierowaniu procesem wychowawczym.”²⁰ W tym ujęciu w zasięgu środowiska wychowawczego znajdują swe miejsce nie tylko instytucje

¹⁷ Ibidem, s. 348.

¹⁸ J. Mikulski: *Szkola środowiskowa w wielkim mieście*. Warszawa 1972, s. 39-40.

¹⁹ S. Kowalski: *Socjologia wychowania w zarysie*. Warszawa 1979, s. 94.

²⁰ Ibidem.

profesjonalnie wychowawcze, lecz również rozmaitego rodzaju grupy czy instytucje wpływające na przebieg procesu wychowawczego.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób organizować pracę wychowawczą w środowisku, pomocna okazać się może socjologia, i to nie tylko jej subdyscyplina, jaką jest socjologia wychowania, ale i wcześniej już wspomniana socjologia wsi i socjologia miasta. Skoro bowiem — jak sugeruje T. Pilch²¹ — pierwszym warunkiem powodzenia pracy środowiskowej jest doprowadzenie społeczności lokalnej do maksymalnej integracji, tworzenie się i utrzymywanie więzi społecznych między wszystkimi elementami środowiska lokalnego, to kolejny problem, jaki wymaga rozwiązania — jak dokonać integracji społeczności lokalnej — wkracza już w tradycyjny obszar zainteresowań socjologów.

Społeczność lokalna sama w sobie nie jest dla nas w tej chwili przedmiotem rozważań. Krytyczną analizę dotychczasowych sposobów definiowania tego pojęcia podjęło w literaturze polskiej przede wszystkim dwóch autorów: Z.T. Wierzbicki i J. Turowski, przy czym ten pierwszy wspomina o blisko stu definicjach społeczności lokalnej, które pojawiły się w literaturze przedmiotu²². Na potrzeby niniejszego artykułu proponuję, aby przez społeczność lokalną rozumieć: grupę ludzi żyjących na określonej przestrzeni, na której istnieje zestaw instytucji zaspokajających podstawowe, indywidualne i społeczne potrzeby bez konieczności nadmiernych ograniczeń, oraz taki układ stosunków społecznych, iż między członkami grupy wytwarza się więź i poczucie pewnej identyfikacji z grupą i miejscowością. Może to być grupa ludności zamieszkała na terenie gromady, osiedla czy miasta (lecz tylko małego miasta)²³. Z kolei integracja oznacza stan lub proces tworzenia się zorganizowanej zbiorowości, zdolnej do spełniania określonych zadań, opierającej się na więzi stosunków nieantagonistycznych, w której elementy składowe przystosowały się do siebie i zharmonizowały swoje dążenia. Integracja jest naturalnym procesem wytwarzania się całości, nie tylko przez tworzenie wspólnych instytucji formalnych, lecz przez wytwarzanie wspólnych wartości, wzorów działania, interesów i poglądów²⁴. Źródła integracji są wielorakie. Podsumowując, ogólnie można powiedzieć, że w jednych z nich dominują czynniki zewnętrzne, np. bezpośrednio dane na samym początku jej powstawania, a w drugich — czynniki wewnętrzne, tj. właściwe grupie jako takiej, np. atrakcyj-

²¹ T. Pilch: *Szkola na wsi jako środowisko wychowawcze w świetle założeń nowego systemu oświaty*. „Kwartalnik Pedagogiczny” 1977, nr 2 (84).

²² Podaję za: A. Komendera: *Refleksje nad społecznością lokalną...*

²³ Z. T. Wierzbicki: *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*. W: *Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych*. Red. Z. T. Wierzbicki. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, s. 17.

²⁴ J. Szczepański: *Założenia i ogólna koncepcja planu badań nad rozwojem klasy robotniczej*. Cz. 1. Łódź—Warszawa 1961, s. 10.

ność wspólnego celu, atrakcyjność działania zbiorowego, przynależność do grupy, atrakcyjność wynikająca z powiązań interpersonalnych²⁵.

Przedstawione przesłanki dotyczące organizowania środowiska wychowawczego, tzn. konieczność maksymalnego zintegrowania społeczności lokalnej, a jednocześnie wyjścia poza zakres instytucji wychowawczych, rozpatrywanie działalności wychowawczej jako jednej z wielu form działalności kształtujących obiektywne środowisko człowieka i wreszcie uwzględnienie — obok dzieci i młodzieży — kategorii ludzi dorosłych, którzy również podlegają wpływom środowiska, skłaniają do wysunięcia propozycji, aby podejmując cel, jakim jest organizowanie środowiska wychowawczego, zastosować aktywizację i rozwój społeczności lokalnej. Propozycja ta wynika z cech charakterystycznych owego *community development*.

Według Słownika języka polskiego „aktywizacja” oznacza „wzmaganie albo wzmaganie się aktywności” względnie: „czynić aktywnym: pobudzać, ożywiać”. Natomiast używane od dawna w języku polskim słowo „aktywność” jest „działalnością; zdolnością albo skłonnością do działania; „energiją”. Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnej to termin, który odpowiada angielskiemu terminowi *community development*, powstałemu jako przeciwstawienie pojęcia „niedorozwój” (*under-development*) krajów pokolonialnych w stosunku do krajów bardziej zaawansowanych w rozwoju²⁶. Aktywizację i rozwój społeczności lokalnej można rozpatrywać w aspektach: procesu, metody działania, programu oraz ruchu społecznego²⁷. W aspekcie procesu kładzie się nacisk na sekwencje zmian bądź w zakresie organizacji samego przeprowadzania zmian, bądź obiektywnych przemian w samej społeczności lokalnej. Analiza *community development* w aspekcie metody kładzie nacisk na sposoby działania i ich efektywność. Mówiąc o programie, podkreśla się to, co zamierza się robić i tworzyć. W najprostszym przypadku jest to spis zadań do zrealizowania lub też zestaw najważniejszych wytycznych. Proces rozwoju, jeśli stanowi *community development* jako ruch społeczny, jest zbiorowym przedsięwzięciem ustalania nowego porządku. Istotą aktywizacji społeczności lokalnej jest dążenie do osiągnięcia wspólnego dobra czy wspólnego dobrobytu mieszkańców zarówno na drodze wywołania określonych orientacji i postaw poszczególnych członków tej społeczności oraz grup pierwotnych, jak i na drodze tworzenia — w miarę potrzeb — stosownych zrzeczeń formalnych. Innymi słowy, jest to dążenie do osiągnięcia celów lokalnych za pomocą specjalnie

²⁵ W. Jacher: *Współczesne koncepcje integracji społecznej w socjologii*. „Studia Socjologiczne” 1971, nr 3, s. 65.

²⁶ Z. T. Wierzbicki: *Aktywizacja i rozwój społeczności...*, s. 17.

²⁷ Ibidem, s. 43 i nast.

tworzonych, zintegrowanych ugrupowań nieformalnych i formalnych²⁸

Badania nad efektywnym wykorzystaniem *community development* doprowadziły do sformułowania kilku istotnych postulatów²⁹, ważnych równocześnie dla procesu integracji, a pośrednio dla organizowania środowiska wychowawczego. Aktywna współpraca ze strony ludności w realizacji jakiegoś planu możliwa jest do pozyskania wówczas, gdy przygotowany zostanie taki plan rozwoju, który zapewni zaspokojenie potrzeb społeczności, aktualnie odczuwanych przez ludzi, tak że identyfikują się oni z planem i chcą go realizować. Zwraca się uwagę na kwestie gospodarcze: mianowicie, że podniesienie standardu i poziomu życia ludności nie może być wyłączną troską rządu ani nie może być pozostawione inicjatywie samej ludności — konieczne jest jedno i drugie. Rząd nie powinien podejmować żadnych takich działań, które ludzie mogą sami wykonać na miejscu, z drugiej strony, władze centralne powinny pomagać ludności w rozwiązywaniu zadań na szerszą skalę w przypadku, gdy ich potrzeby nie mogą być zaspokojone za pomocą przedsięwzięć o skali lokalnej; zmiany gospodarcze wywołują zmiany społeczne niezależnie od tego, czy są zamierzone czy nie (ten związek zasługuje na szczególne zwrócenie uwagi i wreszcie — istotną sprawą jest nie tylko sam techniczno-gospodarczy efekt pełnej realizacji planu, ale długofalowe zmiany ludzkich postaw i struktur społecznych).

Spoleczne zaangażowanie często jest interpretowane zbyt dosłownie, jako wymagające udziału w każdej akcji społecznej wszystkich niemal obywateli, podczas gdy pewną rolę odgrywają tu różnice w zainteresowaniach ludzi, w ich możliwościach umysłowych i fizycznych. Tak więc zaangażowanie społeczne może przyjmować różne formy i być wyrażane różnymi sposobami w zależności od celów działania, sytuacji gospodarczo-społecznej i organizacyjnej, wreszcie — od struktur psychospołecznych zainteresowanej ludności. Społeczne zaangażowanie wyrażać się może w postaci³⁰:

- wskazywania konkretnych przypadków i sytuacji wymagających interwencji, co powinno doprowadzać do planowania społecznego,
- czynnego sympatyzowania z akcją bez aktywnego udziału,
- dzielenia odpowiedzialności za przeprowadzenie akcji, najczęściej w formie członkostwa w komitetach i zarządach organizacji,
- pozytywnego reagowania na oferowane usługi społeczne; postawa ta ułatwia ocenę podejmowanych działań,

²⁸ Z. A. Zechowski: *Rozwój planowy a aktywizacja społeczności lokalnej*. W: *Aktywizacja i rozwój...*, s. 105.

²⁹ Z. Pióro: *Rozwój społeczności lokalnych w koncepcjach Organizacji Narodów Zjednoczonych*. W: *Aktywizacja i rozwój...*, s. 249.

³⁰ *Ibidem*, s. 256.

- dobrowolnego podejmowania się różnych akcji społecznych.
- finansowego wsparcia akcji społecznych.

To, co charakteryzuje aktywizację i rozwój społeczności lokalnej, to pewne założenia socjopsychologiczne, mianowicie³¹:

- przekonanie, że zmiany środowiska społecznego powinny dokonywać się przede wszystkim wysiłkiem samego środowiska, członków danej społeczności lokalnej;
- czynne uczestnictwo ludności w aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej, a więc jej dobrowolny wkład, niezależnie od formy;
- przekonanie, że główna przeszkoda w rozwoju poszczególnych obszarów tkwi w ludziach, w ich nieporadności, nieracjonalnych nawykach.

Założenia te wydają się pokrewnie postulatami i uwagom wysuwanym przez pedagogów w odniesieniu do środowiska wychowawczego. Zauważa się bowiem, że w określonych środowiskach związanych z codzienną egzystencją człowieka — jak i w nim samym — tkwią na ogół do końca lub w ogóle nie wyzwolone i nie uruchomione wartości wychowawcze oraz że w określonych warunkach i w sprzyjających sytuacjach wartości te mogą się ujawnić lub że można je wyzwolić i spożytkować w celu ulepszenia oraz podniesienia na wyższy poziom owego środowiska, jednostki³². Sama Radlińska wielokrotnie podkreślała, że wychowanie wiąże się przede wszystkim z aktywnością samego podmiotu wychowania. Podkreślała spójność oddziaływania różnorodnych wpływów środowiskowych, wskazując jednocześnie, iż bardzo ważnym źródłem aktywizacji jednostki są tradycje, dążenia jednostek, grup czy środowisk oraz ideały i wartości.

Na podobny czynnik zwraca się uwagę, omawiając aktywizację i rozwój społeczności lokalnej, gdzie wśród wielu innych wymieniana jest tradycja samopomocy i samorządności, wspólnego radzenia o swoich sprawach. A. Kamiński — rzecznik i kontynuator koncepcji sił ludzkich występujących w pedagogice społecznej H. Radlińskiej — dobitnie podkreśla, że mobilizowanie tych sił, wyzwalamie postaw społecznikowskich jest istotnym i bardzo trudnym zadaniem wychowawczym. Stopień wyzwalamia sił ludzkich i manifestowania aktywności w środowisku jest różny u różnych ludzi. Najwyraźniej siły te uwidaczniają się wśród społeczników, działaczy niższych szczebli, przywódców. Wydaje się, że organizowanie środowiska wychowawczego poprzez siły jednostkowe i zbiorowe tego środowiska, rozbudzanie i rozwijanie aktywności w środowisku stanowi ten aspekt zagadnienia, który najściślej łączy orga-

³¹ Z. T. Wierzbicki *Aktywizacja i rozwój społeczności...*, s. 41.

³² A. Olubiński: *Diagnoza sił społecznych środowiska wychowawczego*. W: „Studia Pedagogiczne”. T. 46: *Pedagogika społeczna...*, s. 94.

nizowanie środowiska wychowawczego oraz aktywizację i rozwój społeczności lokalnej, w obu przypadkach jest problemem węzłowym.

Z.T. Wierzbicki wyróżnia trzy typy „liderów”:³³

- przywódca instytucjonalny, który działa i wyróżnia się w ramach swej instytucji czy organizacji;
- typ lidera działającego poza ramami formalnych organizacji względnie instytucji;
- typ przodownika zidentyfikowany na podstawie sondażu przeprowadzonego wśród ogółu obywateli (względnie innych grup), cieszący się społecznym autorytetem.

Liderzy są najczęściej reprezentantami swojej społeczności i koordynatorami jej działania, starają się pogodzić rozbieżne interesy i dążenia jednostek i grup; kierować raczej niż bezpośrednio wykonywać, przygotowywać następców. Z ich funkcją planowania łączy się funkcja wychowawcza — muszą przekonać członków do swych wizji czy projektu. Wymagane jest ich duże doświadczenie, cierpliwość i tolerancja³⁴.

Cechy osobowe działaczy środowiskowych są przedmiotem dużej uwagi ze strony pedagogów. Podkreśla się, że siły ludzkie, zarówno indywidualne, jak i zbiorowe, nie wyrastają samoistnie. Wymagają one pomocy wychowawcy, pracownika socjalnego lub innych działaczy środowiskowych. Angażują oni w proces wychowawczy własną wiedzę, doświadczenie życiowe i osobowość³⁵.

Korzystając z klasyfikacji osób wywierających wpływ, dokonanej przez R. Mertona³⁶, można by dokonać analizy tych dwóch grup ludzi (o orientacji lokalnej oraz kosmopolitów) z punktu widzenia ich przydatności w działaniach, będących przedmiotem naszej uwagi. Pierwsza z wymienionych grup to ludzie zajęci problemami lokalnymi silnie identyfikujący się z miejscem zamieszkania na skutek miejscowego pochodzenia oraz lokalnego charakteru ich życiowej kariery. Są głęboko zakorzenieni w swoim środowisku — zarówno ekonomicznie, jak i emocjonalnie. W przeciwieństwie do tej grupy kosmopolitycy różnią się pod każdym niemal względem. Dokonując tutaj znacznego uproszczenia, w sposób najbardziej ogólny można byłoby powiedzieć, że człowiek wpływowy o orientacji kosmopolitycznej zyskuje zwolenników, ponieważ wie i umie, człowiek o nastawieniu lokalnym — ponieważ rozumie. Tego pierwszego poszukuje się ze względu na jego specyficzne kwalifikacje i doświadczenie, drugiego — ze względu na jego znakomite zrozumienie

³³ Z. T. Wierzbicki: *Aktywizacja i rozwój społeczności...*, s. 69.

³⁴ Idem: *Badania amerykańskie nad aktywizacją społeczności lokalnej*. „Studia Socjologiczne”. 1969, nr 2, s. 191, 192.

³⁵ B. Smolińska-Theiss: *Sily ludzkie w teorii pedagogiki społecznej*. W: „Studia Pedagogiczne”. T. 46: *Pedagogika społeczna...*, s. 79.

³⁶ R. Merton: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa 1982, s. 436.

trudno uchwytnych, lecz emocjonalnie znaczących szczegółów.³⁷ Rozważania dotyczące podstaw wpływu wywieranego na innych ludzi nie powinny również ominąć form tego wpływu, do których zalicza się: przymus, dominację, manipulację, wyjaśnianie, wzory do naśladowania, poradę, wymianę (kiedy każda z osób otwarcie przekształca sytuację tak, aby skłonić drugą osobę do podjęcia zachowań określonego rodzaju)³⁸. Jednostki, których duży wpływ osobisty manifestuje się w kontaktach z innymi ludźmi, mają ogromne znaczenie w procesie podejmowania i realizacji decyzji. Kolejnym zadaniem byłoby więc przeanalizowanie poszczególnych etapów w procesie podejmowania decyzji (E.M. Rogers wyróżnia sześć stadiów³⁹: stymulację, często spoza społeczności lokalnej, zapoczątkowanie akcji przez inicjatorów, aprobowanie planu przez właściwe czynniki, upowszechnienie idei w społeczności przez orędowników, publiczna decyzja o podjęciu akcji, wykonanie i ocena procesu realizacji), aby ustalić, która z omawianych kategorii osób może być najbardziej pomocna i w jakim zakresie.

Przedstawiony artykuł stanowi zaledwie wstępną próbę refleksji nad organizowaniem środowiska wychowawczego w nawiązaniu do doświadczeń, jakie są udziałem socjologów, podejmujących zadanie aktywizacji i rozwoju społeczności lokalnej. Zdając sobie sprawę, że jest to zaledwie zasygnalizowanie problemu, sądzę, że należy rozwinąć dalsze poszukiwania w tym zakresie, przy czym powinny one zmierzać w kierunku coraz bardziej precyzyjnego i konkretnego określenia zasadniczego problemu. Wydaje się, że w toku dalszych analiz dokonywanych przez przedstawicieli pedagogiki społecznej szczególną uwagę należałoby skoncentrować:

- 1) na dalszych poszukiwaniach powiązań między problemami gospodarczymi i społeczno-wychowawczymi środowiska lokalnego;
- 2) na próbach konstrukcji pożądaných modeli praktycznego rozwiązywania problemów ekonomicznych w skali lokalnej, uwzględnienia problemów wychowawczych społeczności lokalnej;
- 3) na szukaniu spójnej, teoretycznej płaszczyzny analizy wychowawczej skuteczności aktywizacji społeczności lokalnej;
- 4) na próbach wypracowania specyficznej metodologii badań empirycznych nad aktywizacją społeczności, jej rolą i znaczeniem w wychowawczej organizacji środowisk społecznych.

Podsumowując — konieczne jest nowe spojrzenie, a w konsekwencji — działania pedagogiczne odmienne od dotychczasowych, uwzględniające

³⁷ Ibidem, s. 445.

³⁸ Ibidem, s. 461.

³⁹ Wg E. M. Rogers: *Social Change in Rural Society*. New York 1960, s. 145—152. Podaje za: Z. T. Wierzbicki: *Badania amerykańskie...*, s. 137.

rezultaty dokonujących się przemian gospodarczych. Wydaje się, że taki sposób podejścia byłby obustronnie korzystny, tak ze względu na wychowanie, jak i zaangażowanie w realizację reformy gospodarczej.

Эльжбета Гурниковска-Зволяк

ОРГАНИЗАЦИЯ НАМЕРЕННОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ И АКТИВИЗАЦИЯ ЛОКАЛЬНОЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ

Резюме

Идя навстречу определенным постулатам о роли и заданиях общественной педагогики в перспективе хозяйственных перемен, автор рассматривает фундаментальную проблему общественной педагогики — организацию воспитательной среды в связи с одной из основных проблем социологии города и деревни — активизацией и развитием локальной общности. Это определенное видение преобразования общественной среды в воспитательную путем расширения и развития человеческой активности в среде. В поисках методов действия автор обращается к социологии, а конкретно к методам активизации и развития локальной общности, так наз. *community development*, указывая, что активность людей может служить не только реализации определенных воспитательных заданий в узком смысле этого слова для детей и молодежи, но должна быть также использована для развития „экономического воображения” общества и чувства ответственности за существующий порядок вещей, участием в принятии микро- и макро- хозяйственных решений.

Воспитательная деятельность не является единственной деятельностью, формирующей объективную среду личности: чтобы цели и методы организации воспитательной среды были сформулированы правильно и эффективно, понимание и учет этого факта педагогами (как в теоретических размышлениях, так и в практических действиях) обязательно. *Community development* служит примером такого эффективного метода действия, предложением для педагогов.

Elżbieta Górnikowska-Zwolak

ORGANIZING INTENTIONAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT AND ACTIVATING A LOCAL COMMUNITY

Summary

Meeting some defined postulates involving the role and tasks of social pedagogics operating in the perspective of economical transformations, the author raises a fundamental problem of social pedagogics — organization of an educational environment, in connection with one of the basic problems of the sociology of the country and city — activation and development of a local community. This is a kind of an image showing how a social environment is transformed

into an environment upbringing through stimulating and developing the people's activity in an environment. In search for the methods of activity the author reaches to sociology, strictly speaking to the methods of the community development; she shows that the activity of the people can be used not only to accomplish some narrowly conceived educational tasks, for children and the youth, but it should be adopted to develop „the economical imagination” of the society and the feeling of responsibility for the actual state of affairs, engagement into the economical micro- and macro-decisions.

Educational activity is not the only activity that forms an objective environment of an individual — it is necessary that this fact would be conceived and taken into account by the pedagogues (both in their theoretical reflections and in practice), so that the aims and methods of the educational environment organization would be formulated efficiently and properly. The community development is an example of such an efficient method of activity, a proposition for the pedagogues.